

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Барана Богдана Миколайовича
«Соціально-економічна діяльність Греко-Католицької Церкви
в Східній Галичині в міжвоєнний період»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 – Історія та археологія,
галузі знань: 03 Гуманітарні науки.

Актуальність теми дисертації

Дослідження історії діяльності українських церков та їхнього впливу на становлення і розвиток українського суспільства має як наукове, так і суспільне значення. У сучасних умовах російсько-української війни це питання набуває особливої актуальності, адже Церкви, як вагомі суспільні інституції, відіграють важливу роль у духовному зміцненні нації, підтримці постраждалих і формуванні морального виміру спротиву агресору.

Українська Греко-Католицька Церква (УГКЦ) виявила активну позицію, розгорнувши широку мережу допомоги внутрішньо переміщеним особам, створивши притулки для біженців, а також забезпечуючи психологічну, соціальну й духовну підтримку потребуючих. Душпастирі УГКЦ служать у військових частинах, шпиталях, на фронті, а богословські структури Церкви розробляють концепцію «богослов'я миру та страждання», що дозволяє осмислити трагедію війни в контексті християнської віри.

Актуальність дослідження Б. М. Барана підкреслюється також необхідністю глибокого аналізу ролі Церкви у формуванні національної еліти та її впливу на розвиток української ідентичності. У міжвоєнний період Греко-Католицька Церква виступала важливим осередком духовного, культурного та громадського життя Східної Галичини, сприяючи збереженню національної спадщини, розвитку освіти, кооперації та доброчинності. Актуальність теми обумовлена недостатньою вивченістю ролі ГКЦ у формуванні соціальних структур і економічних процесів у Східній Галичині в період між двома світовими війнами

З огляду на сучасні виклики, пов'язані з процесами релігійного й культурного самовизначення українського суспільства, вивчення історичного досвіду соціально-економічної діяльності ГКЦ у міжвоєнний період має не лише історико-наукове, а й практичне значення. Воно дає змогу краще зрозуміти механізми взаємодії Церкви й суспільства та може слугувати основою для вироблення стратегій розвитку громадянського суспільства в Україні.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність

Наукові положення та висновки, сформульовані в дисертації, ґрунтуються на широкому колі праць українських і зарубіжних дослідників, а також на різнопланових архівних і опублікованих джерелах, що походять як з України, так і з-за кордону. Високий рівень обґрунтованості результатів дослідження забезпечено глибоким опрацюванням значної кількості різновидових матеріалів, що дозволило авторові досягти комплексності й об'єктивності у висвітленні теми.

Джерельна база дисертації включає архівні документи, рукописні матеріали, офіційні публікації, епістолярні джерела, пресові та періодичні видання, що створює надійну емпіричну основу для аналітичних висновків. У тексті дослідження всі основні твердження підтверджені посиланнями на конкретні джерела, що засвідчує добросовісність та академічну коректність автора.

Методологічний апарат побудовано на інтеграції загальнонаукових, спеціальних, міждисциплінарних і джерелознавчих підходів. Такий синтетичний характер методології забезпечив усебічне розкриття предмета дослідження та сприяв формуванню цілісної історико-наукової картини. У роботі також використано теоретико-методологічний інструментарій культурології, мистецтвознавства, релігієзнавства, богослов'я й соціології, що надало дослідженню міждисциплінарної глибини.

Поставлені у дисертації завдання виконано повною мірою. Баран Богдан Миколайович продемонстрував високий рівень наукової культури, уміння критично аналізувати історичні наративи, аргументовано обґрунтовувати власні позиції, вести толерантну наукову полеміку та формулювати логічно послідовні висновки.

Теоретичне і практичне значення отриманих результатів

Результати наукових положень та висновків, сформульованих у дисертації здобувача, можуть бути використані у науковій та практичній сфері. Теоретичне значення результатів дисертаційного дослідження полягає у можливості їх використання для поглиблення сучасного наукового та суспільного розуміння ролі Греко-Католицької Церкви як одного з ключових чинників соціально-економічного розвитку Східної Галичини в міжвоєнний період. Отримані висновки розширюють уявлення про взаємодію Церкви з економічними, культурними та освітніми процесами українського суспільства того часу, а також сприяють подальшому вивченню релігійних аспектів формування національної ідентичності.

Практичне значення дослідження визначається можливістю застосування його результатів у науково-дослідній, освітній та просвітницькій діяльності. Матеріали роботи можуть бути використані при підготовці узагальнюючих праць з історії українського релігійного і соціально-економічного руху, а також у регіональних та порівняльних студіях з історії Церкви.

Результати дослідження доцільно залучати у навчальному процесі закладів вищої освіти під час викладання курсів з історії України, релігієзнавства, соціально-економічної історії та історії Церкви. Праця Б. М. Барана сприятиме поглибленню історичної пам'яті, усвідомленню релігійної ідентичності та відновленню традиційних соціальних інститутів, які відігравали важливу роль у консолідації українського суспільства в складних умовах міжвоєнної доби.

*Достовірність, наукова новизна одержаних результатів та повнота
їх викладу в опублікованих працях*

У дисертації узагальнено соціально-економічну діяльність Греко-католицької Церкви, розглянуто основні напрямки церковної діяльності, механізми організації соціально-економічних ініціатив, а також їхній вплив на становлення регіональної ідентичності та соціальної стабільності.

У дисертації узагальнено соціально-економічну діяльність Греко-Католицької Церкви, розглянуто основні напрями церковної активності, механізми організації соціально-економічних ініціатив, а також їхній вплив на формування регіональної ідентичності та соціальної стабільності. Відзначимо ґрунтовний авторський аналіз української та зарубіжної історіографії (понад 440 позицій), присвяченої церковно-релігійним відносинам і національно-культурному життю на українських землях. Особливу увагу приділено колективним і енциклопедичним виданням, частина з яких опублікована в Польщі.

Оригінальність дослідження полягає в аналізі археографії проблеми, зокрема документів Греко-Католицької Церкви та Другої Речі Посполитої із державних архівів і бібліотек України та Польщі, які розкривають особливості соціально-культурної діяльності Української Греко-Католицької Церкви. Дисертаційному дослідженню притаманні елементи наукової новизни. У роботі застосовано комплексний підхід до вивчення соціально-економічної діяльності Греко-Католицької Церкви у Східній Галичині в міжвоєнний період; визначено її правовий статус, організаційно-управлінську структуру та характер взаємодії з владними інституціями. Вивчено соціальний вимір церковної активності духовенства у суспільному житті, функціонування церковних шкіл та освітніх закладів, розвиток системи благодійництва, соціальної опіки й реалізації моральної місії Церкви. Охарактеризовано структуру церковної власності, управління земельними ресурсами та господарською інфраструктурою, її залучення до кооперативного руху й підтримки українського селянства; розкрито матеріальне становище духовенства та механізми соціально-

економічної адаптації Церкви до умов міжвоєнної доби. Поглиблено комплексний аналіз соціально-економічної діяльності Греко-Католицької Церкви у Східній Галичині в міжвоєнний період, у якому застосовано міждисциплінарний підхід, що поєднує інструментарій соціальної та церковної історії, політології й історико-правових студій. Досліджено вплив нормативно-правової бази Другої Речі Посполитої на функціонування Церкви як соціальної інституції; охарактеризовано правові обмеження та регламентації, що визначали умови адміністративного устрою, внутрішнього управління, конфесійного статусу та простору суспільної активності. Проаналізовано ідеологічні та програмні засади політичних партій і громадських організацій суспільно-християнського спрямування, які становили важливе середовище функціонування й взаємодії Церкви із соціумом. Показано різноманітні форми соціального служіння духовенства, роль священнослужителів у реалізації просвітницьких ініціатив, організації та діяльності парафіяльних і церковних шкіл, духовних навчальних закладів, становленні інституційної мережі церковної благодійності, опіки над незаможними верствами населення та їх соціальної підтримки.

Основні положення дисертації викладено у 18 наукових публікаціях, з яких 7 — статті у фахових наукових виданнях України (категорія Б), 11 — матеріали наукових конференцій.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність, оформлення.

Дисертація складається з анотації, переліку умовних скорочень і позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (441 позиція) та додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт і предмет дослідження, сформульовано мету та завдання, необхідні для її реалізації, а також окреслено методи дослідження. Баран Б. М. навів відомості про результати наукового пошуку, апробовані у фахових публікаціях і наукових конференціях.

У першому розділі розкрито стан наукового вивчення проблеми,

охарактеризовано джерельну базу та представлено методологічні засади дослідження. У другому розділі, характеризуючи становище Греко-Католицької Церкви в період Другої Речі Посполитої та вплив нормативно-правових актів на її функціонування, дисертант слушно зазначає, що хоча формально Конституція Польщі 1921 р. закріплювала принципи свободи совісті та рівності релігійних спільнот перед законом, у реальному житті Римо-Католицька Церква посідала статус *«першої серед рівних»*, що відображало її привілейоване становище в суспільно-політичній системі країни. Цей особливий статус підтверджувався також наданням їй внутрішньої автономії у справах самоврядування. Аналогічні положення повторно закріплено в Конституції 1935 р., що свідчило про сталість політичного курсу щодо релігійних відносин. Зазначено, що Конкордат 1925 р., укладений між урядом Республіки Польща та Святим престолом, значною мірою обмежував державний вплив на внутрішні справи РКЦ, водночас поліпшивши статус Греко-Католицької Церкви. У цьому ж розділі досліджено соціально-економічну проблематику у діяльності партій та організацій суспільно-християнського спрямування. Аналіз їхньої діяльності в Східній Галичині у міжвоєнний період засвідчує, що вони виступали важливим інструментом соціальної інтеграції українського населення на засадах християнських морально-етичних цінностей.

У третьому розділі проаналізовано соціальну активність духовенства, роль церковних шкіл і навчальних закладів у розвитку освіти, благодійність та соціальну опіку як важливі напрями діяльності Церкви, а також моральну місію духовенства. У міжвоєнній Східній Галичині греко-католицьке духовенство продовжувало виконувати традиційну роль не лише релігійних провідників, а й ключових учасників суспільного життя. З огляду на високий авторитет священнослужителів у громадах та нестачу світської інтелігенції в багатьох сільських осередках, саме душпастирі ставали ініціаторами й рушіями локальних соціальних процесів. Дисертант слушно зазначає, що Церква не обмежувалася виключно релігійною функцією, а проявляла себе як соціальний інститут, який активно підтримував національну ідентичність, освітній рівень і

матеріальний добробут українського народу. Вона виступала посередником між суспільством і владою, прагнучи пом'якшити наслідки дискримінаційної політики Другої Речі Посполитої щодо українців.

У четвертому розділі охарактеризовано економічну основу функціонування Греко-Католицької Церкви, її земельні маєтності та господарську діяльність, участь у кооперативному русі, підтримку українського селянства, матеріальне становище духовенства та соціально-господарську адаптацію Церкви до умов міжвоєнної доби. Наприкінці роботи подано висновки, список використаних джерел та додатки, що логічно завершують дослідження і засвідчують його повноту.

Вказана праця відповідає «Вимогам до оформлення дисертацій», затверджених наказами Міністерства освіти і науки України. Подана анотація коротко і об'єктивно узагальнює зміст опонованої праці, подає важливі результати міждисциплінарного дослідження, що дає об'єктивне уявлення про опоновану працю.

Дискусійні положення, зауваження та побажання щодо дисертації

Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Богдана Барана, відзначимо окремі зауваження і пропозиції.

Пункт змісту 2.3. «Соціально-економічна проблематика у діяльності партій та організацій суспільно-християнського скерування» із розділу 2 «Становище Греко-Католицької Церкви» доцільно перенести до розділу 3 «Соціальна активність», під пунктом 3.4, оскільки така зміна більш гармонійно відповідає логіці та змісту роботи.

У роботі подано перелік умовних скорочень. Водночас постійне використання в тексті таких скорочень, як ДРП (Друга Річ Посполита), КСЦ (Конгрегація Східних Церков), СП (Святий Престол) та ін., бажано замінити повним написанням назв для забезпечення більшої зрозумілості та академічної коректності викладу.

Погоджуємося з дисертантом, який умовно поділив джерельну базу

дослідження на п'ять груп. Водночас доцільно було б детальніше проаналізувати матеріали архівних установ України та Республіки Польща, у яких висвітлюється соціально-економічна діяльність Греко-Католицької Церкви в період Другої Речі Посполитої.

У підрозділі 3.1. «Роль церковних шкіл і навчальних закладів у розвитку освіти» доцільно класифікувати освітні установи, які діяли під опікою Греко-Католицької Церкви. Бажано також висвітлити участь греко-католицького духовенства у викладанні релігії в школах греко-католицької митрополії. Це суттєво підвищило б наукову та змістову цінність роботи.

У підрозділі 4.1. «Земельні маєтності та господарська діяльність» поряд із висвітленням фінансової діяльності Греко-Католицької Церкви доцільно показати, якими матеріальними ресурсами володіли окремі греко-католицькі парафії (зокрема кількість землі, храмів, житлових і господарських споруд), а також з'ясувати, як на їхній стан впливала податкова політика польської влади.

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності

У дисертації Барана Богдана Миколайовича «Соціально-економічна діяльність Греко-Католицької Церкви в Східній Галичині в міжвоєнний період», порушень норм академічної доброчесності не виявлено. Праця містить посилання на використані джерела та літературу відповідно до чинного законодавства щодо авторських прав.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки України

Наведені зауваження мають здебільшого рекомендаційний характер і принципово не змінюють позитивної оцінки кваліфікаційної праці, що є цілісним, самостійним, оригінальним дослідженням актуальної наукової теми. Виклад матеріалу у дисертації ведеться логічно у відповідності до визначених завдань. У процесі викладу матеріалу здобувач обґрунтовує власне бачення.

Достовірність та наукові новизна дослідження не викликають сумнівів. В цілому є підстави констатувати, що автору вдалося вирішити завдання та

досягти мети дисертаційного дослідження. Завдання корелюють з ознаками наукової новизни, відповідно шляхи вирішення зазначених завдань, обрані автором відповідають поставленим меті та завданням. Положення дисертаційного дослідження, в яких відображено наукову новизну, опубліковані у фахових виданнях та пройшли апробацію. Представлені у дисертаційній роботі наукові результати, висновки і пропозиції належать особисто автору, та є значними.

Дисертація Барана Богдана Миколайовича на тему «Соціально-економічна діяльність Греко-Католицької Церкви в Східній Галичині в міжвоєнний період» є завершеною працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності вирішують конкретну наукову задачу суттєвого значення для певної галузі науки. Робота відповідає вимогам до наукової кваліфікації ступеня доктора філософії, що встановлені «Порядком присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою № 44 Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року, а Баран Богдан Миколайович заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія», галузь знань 03 «Гуманітарні науки».

Офіційний опонент -
доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України і
методики викладання історії
Карпатського національного
університету імені Василя Стефаника

І.В. Пилипів

